

מאורות

אורות ישראל
מכללת אקדמית לחינוך
מייסודן של תכלת מורשת יעקב
ותכללת אורות ישראל

עיונים בסידור התפילה ובפרשת השבוע

אנא בכח גדולת ימינך

אָנָא בְּכַח גְּדוּלַת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה
קִבֵּל רֶנֶת עֲמֹךָ שְׁגָבְנוּ טְהַרְנוּ נוֹרָא
נָא גְבוּר דּוֹרְשֵׁי יְחוּדְךָ קִבְּבַת שְׁמֵרָם
בְּרַכְסֵם טְהָרָם רַחֲמֵי צְדָקָתְךָ תְּמִיד גְּמֵלָם
חֲסִין קְדוֹשׁ בְּרוּב טוֹבְךָ נִהַל עֲדָתְךָ
יְחִיד גָּאָה לְעַמְּךָ פִּנְה זֹכְרֵי קְדוּשְׁתְּךָ
שְׁעוּתְנוּ קִבֵּל וְשִׁמְעֵ צַעֲקוֹתֵנוּ יוֹדְעֵ תַעֲלוּמוֹת

3. נָא גְבוּר דּוֹרְשֵׁי יְחוּדְךָ קִבְּבַת שְׁמֵרָם
גם שורה זו פותחת בבקשה, "נא" ועוברת לשבח, "גבור". לאחר מכן משלבת בין שבח לבקשה, "דורשי יחודך – כבבת שמרם". עם זאת, שורה זו עוברת לדבר בלשון נסתר: שמור אותם ולא אותנו. ייחודו של הקב"ה, שבא לידי ביטוי באמירת "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד", והשילוב בפיטו במילה "דרישה", שגם היא כתובה פעמים רבות ביחס לבקשת ה', "דרשו ה' בהמצאו" (ישעיהו נה, ו), "כי כה רבות ה' לבית ישראל דרשוני וחיו" (עמוס ה, ד), יש בה שבח ובקשה כאחד. אנו דורשי ה', ודורשי ייחודו ראויים לשמירה הזאת כבבת העין. אף ביטוי זה לקוח מן הנביאים, "כי הנגע בכס נגע בבבת עינו" (זכריה ב, יב), המסמל דבר חשוב ויקר.

4. בְּרַכְסֵם טְהָרָם רַחֲמֵי צְדָקָתְךָ תְּמִיד גְּמֵלָם
שורה זו ממשיכה לדבר בלשון נסתר ולא כמדובר, "ברכס, טהרם", ומשלבת בין צדק לרחמים במילים "רחצי צדקתך". אף על פי שצדק ורחמים הן מילים שנראות כסותרות, אנו מבקשים כי יעשה אתנו צדק, שיש בו גם רחמים, כגמול תמידי על מעשינו, שיש בהם טובים. "גמלם" – לגמול יכול להתפרש כהחזר על דבר שנעשה, כמו לגמול טובה לאדם שעשה לאדם אחר טובה בעבר, ויכול להתפרש כמתנת חיים, כמו לגמול חסד. כך או כך, אנו מבקשים צדק ורחמים תוך ברכה והיטהרות.

5. חֲסִין קְדוֹשׁ בְּרוּב טוֹבְךָ נִהַל עֲדָתְךָ
שורה זו, בניגוד לכל קודמותיה, מתחילה בשבח, "בכח גדולת טובך" ורק לאחר מכן באה הבקשה, "נהל עדתך". השבח חסין מופיע בתהלים (פט, ט), "מי כמוך חסין יה ואמונתך סביבותיך" במשמעות של חוסן וחוזק שיוצרת אמונה סביבותי. על כן, בשילוב עם "רוב טובו" אנו מבקשים שהקב"ה ינהל את עדתו, כמאמר הפסוק בישעיהו (מ, יא) בקשר לגאולה, "כרועה עדרו ירעה בזרועו יקבץ טלאים ובחיקו ישא, עלות ינהל".

6. יְחִיד גָּאָה לְעַמְּךָ פִּנְה זֹכְרֵי קְדוּשְׁתְּךָ
השבח המופיע בראש השורה לאחר "יחיד", שהזכרנו כבר ב"דורשי ייחודיך", הוא "גאה", וכלפי ה' הוא שבח מקובל, כמו "אשירה לה' כי גאה גאה" בשירת הים. שמעתי פעם כי "לפנות" פירושו פנים אלה פנים, כפי שהמילה עצמה מסמלת. אנו מבקשים שהפנייה תהיה ישירה, כמי שזוכרים בפועל את קדושתו של הבורא. גם המילה ישועה היא לשון פנייה, כמו "ואל קין ואל מנחתו לא שעה". לפנות ולהושיע פירושו לגאול את האדם, וזה מה שאנו מבקשים לקראת סופו של הפיוט.

7. שְׁעוּתְנוּ קִבֵּל וְשִׁמְעֵ צַעֲקוֹתֵנוּ יוֹדְעֵ תַעֲלוּמוֹת
שורה זו, העומדת בפני עצמה בפיוט, משום שאינה נחרזת עם שורה אחרת ולשון הרבים הנוכחים שבה, המעטה יחסית בפיוט, מבדילה אותה מהשאר. "שועה" ו"צעקה" הן לשונות נוספים של תפילה ומבוססות על הפסוק בשמות (כב, כב), "כי אם צעוק יצעק אליי שמוע אשמע צעקתו", "ותעל שועתם אל הא' מן העבודה" (שמות ב, כג). כידוע, אין בתורה מילים נרדפות ומילים אלו, כמסיימות את הפיוט, הן מילים של תפילה בלשון שבר. גם בהקשר התנ"כי שלהן וגם מעצם המילים "צעקה" ו"שועה" שהן בניגוד ל"רנה" למשל. בסוף הפיוט חוזר הפייטן אל המציאות העגומה ומבקש ממי ש"יודע תעלומות" לשמוע את צעקתנו ולמצוא את הדרך הנכונה לגאול ולהושיע אותנו.

בפיוט מיוחד זה נשזרים שבח ובקשה, בקשת התעלות והצלחה מן הצרות, צעקה ושועה מול רינה ושיגוב. ייתכן ששיתוף הפכים זה של הצלה מיידיית מן הצרות ובין שיגוב וטהרה עילאית יחד עם המסתורין שבפיוט, הפכו אותו לפיוט מושר ונאמר בקרב כל קהילות ישראל כיום, והוא מבטא רחשי לב פנימיים ועמוקים של כנסת ישראל לאלוקיה.

פיוט מיוחד זה שזמן ומקום חיבורו אינם ידועים לנו, כבש את הלבבות מאות בשנים וקבע לו מקום בסוף אמירת הקרבנות, בקבלת שבת, בקריאת שמע על המיטה, באמירת ספירת העומר ובמקומות נוספים. בשנים האחרונות אף הייתה לו עדנה מחודשת בדמות לחן מודרני בטעם עתיק וכך הוא נכנס למרכז של הזמר העברי המודרני. פיוט זה מיוחד הן בתוכנו הן בצורתו ובעיקר ברמיזתו לעולם קבלי פנימי שרב הסותר בו מהנגלה. כך הוא אפוף מסתורין ונחשב לאחד מפיוטי התפילה המקובלים, תרתי משמע. נעמוד מעט על מבנהו ופשטו של הפיוט וניגע אך מעט ברמיזות הפנימיות שבו, כי אין לנו עסק בנסתרות. הפיוט בנוי משבע שורות בעלות שש מילים בכל שורה, כאשר בכל שורה יש מילות שבח ובקשה והן שזורות זו בזו בכל פעם בסדר שונה.

1. אָנָא בְּכַח גְּדוּלַת יְמִינְךָ תַּתִּיר צְרוּרָה
השורה פותח במילות הבקשה "אנא", ממשיכה בשבח, "בכח גדולת ימינך", ומבקשת בסופה "תתיר צרוּרה". מניין נלקח הביטוי לכוון גדולת ימינו של הקב"ה? ביטוי זה מצוי כבר בספר שמות (טו, ו) בפסוק "ימינך ה' נאדרי בכוח" בשירת הים, ומבטא את עצמת ידו-ימינו של הקב"ה. בפיוט אנו מבקשים את נקיטת כל העצמה להתיר את הצרוּרה. מדוע עם ישראל נקרא צרוּרה? יש לכך שתי אפשרויות: הראשונה היא שצרוּר הוא אסור וקשור ואנו מבקשים שהקב"ה יתיר את מאסרי הגלות והרוח מעלינו; השנייה מדברת על אישה עגונה הנמצאת במצב של כבלים בלתי נראים, כמאמר בספר שמואל ב (כ, ג), וַיָּבֵא דָוִד אֶל גַּל בֵּיתוֹ, וַיִּשְׁלַם, וַיִּקַּח הַמֶּלֶךְ אֶת עֶשֶׂר נָשִׁים פְּלִגְשִׁים אֲשֶׁר הֵנִיחַ לְשֹׁמֵר הַבַּיִת וַיִּתְּנֵם בַּיִת מְשֻׁמֵּר וַיְכַלְכְּלֵם, וַאֲלֵיהֶם לֹא בָא. וַתִּהְיֶינָה צְרוּרוֹת עַד יוֹם מָוֶתוֹ, אֲלֻמְנוֹת חַיִּית. הן נשואות, אך אינן נפקדות. בכך מוטלים עליהן כבלים שאינם מאפשרים להן חיי אשיות. כך מתאר הפיוט את עם ישראל, כמי ששומר על מאנותו אך סובל מצרות ואינו נפקד על ידי ה'.

2. קִבֵּל רֶנֶת עֲמֹךָ שְׁגָבְנוּ טְהַרְנוּ נוֹרָא
שורה זו פותחת אף היא בבקשה, "קבל רנת עמך" וממשיכה לבקשות נוספות, "שגבנו, טהרנו". בסופה – השבח "נורא". רינה היא אחת מלשונות התפילה המופיעה בתפילת שלמה, "לשמוע אל הרנה ואל התפילה" (מלכים א, ח) והיא משמשת גם כלשון שמחה, למשל 'פצחו הרים רנה' (ישעיהו מד, כג) ובמקומות רבים. לציון לשון תפילה כלשון שמחה יש משמעות גם בהמשך השורה. אין כאן בקשה להצלה מצרה ומפורענות, אלא בקשה להתנשא ולהתעלות, כבהמשך השורה, "שגבנו, טהרנו". זה כבר שלב נוסף לאחר ההצלה של הצרוּרה בשורה הקודמת. עכשיו ניתן לשגב ולטהר את עם ישראל. השבח בסוף השורה, "נורא", מתייחס לאחת ממידותיו של הקב"ה, "האל הגדול הגבור והנורא" הנאמרות מפי משה (דברים י, יז). מידת "נורא" היא הביטוי לראה שיש כלפי הקב"ה. כאשר אנו מבקשים שהוא ישגב אותנו אנו מזכירים מיד את רוממותו לעומתנו, בשבח "נורא". בשורה הקודמת של הפיוט הופיעה המילה "גדול" – גדולת ימינך, ובשורה הבאה – "גבור". כך הפייטן משלים בכל שורה את אחד משבחי הקב"ה שנאמרו על ידי משה.

הרב מתניה ידיד
מרצה במכון לחינוך ולאמונה בימינו

פרשת בלק

הקשר בין הברכות לתכונותיו היסודיות של עם ישראל

להתגבר ולקיים את דבר ה' והיכולת להתרומם ולהתנשא מעל כול, לראות את העולם בכללו. לאחר שרואים את התכונות היסודיות האלו של עם ישראל, בא בלעם בחשבון עם אומות העולם בברכה הרביעית, עם הכוחות השונים שמנסים להתחרות עם ישראל ולהפריע להם, "ראשית גויים עמלק" (שמות יז, טז), ואתם אשור ועוד עמים. המהר"ל מברר באריכות איך כל העמים המוזכרים שם מבטאים בחינות שונות של התמודדות נגד עם ישראל או ניסיונות להחליף את ישראל. אולם, "אוי מי יחיה משומו אל" (במדבר כד, כג), או לאומה שתנסה להפריע לעם ישראל לממש את עצמו ולהגיע לתכליתו; או למי שינסה להפריע לו לממש את הייעודים העליונים שלו, את היותו העם שבא להביא את רצון ה' יתברך בעולם, העם שבא להגשים את חלומם של האבות. או לו למי שינסה, כי הוא הולך נגד סדר העולם, נגד המגמה האלוקית, נגד מטרת בריאת העולם, נגד ריבונו של עולם. חז"ל אומרים, "אוי למי שנכנס בין ארי ולביאה בשעה שנוקקים זה לזה". אשרי האומות שישכילו להבין כמה ברכה, כמה גודל, יהיה בשיתוף הפעולה עם הופעת קרנם והגשמת של עם ישראל בעולם.

אביטל וינשטוק

סטודנטית במסלול לחינוך מיוחד, ההתמחות לתושב"ע
ובמכון לחינוך ולאמונה בימינו

מקורות

שיעורו של הרב אייל ורד "מה ראתה התורה לקבוע פרשת על שם גוי רשע – בלק?".
הרב אליעזר קשתיאלי, לפרשות השבוע ומועדים, סגולת ישראל והעמים.

בתורה כולה יש שש פרשות על שמות בני אדם: נח, חיי שרה, יתרו, קורח, בלק ופנחס. כולם יחסית צדיקים, פרט לבלק שהוא רשע. למה התורה קוראת פרשה על שם גוי רשע? הרבי מלובאביץ' מסביר שהקב"ה הפך את מחשבתו של בלק, הפך את הברכה לקללה. הפרשה נקראת על שמו כדי לרמוז שלהפוך משהו זה תכונה משיחית, יש פה משהו אמתי. ואכן, בלק הוא מלך מואב וממואב יצאה רות.

הסבר נוסף הוא שמדובר בגוי שהבין שהתמודדות עם עם ישראל היא במישור הרוחני. הוא הבין את העוצמות של העם ואת העובדה שאי אפשר לנצח אותו במישור החומרי. לכן הוא שוכר מישהו שיקלל. הקללות שהופכות לברכות ונאמרות בפי בלעם בשליחתו של בלק, נוגעות בדבר הרוחני והעמוק של עם ישראל, הקשר בין עם ישראל לקב"ה, לאבות האומה ולתכלית ישראל בעולם.

בלעם מברך את עם ישראל בשלוש ברכות. המהר"ל מפראג מסביר, בספרו נצח ישראל, שהברכות הן כנגד שלושת האבות. אברהם – ברכה ראשונה, יצחק – ברכה שנייה ויעקב – ברכה שלישית. הברכה הראשונה עוסקת בתכונות של אברהם אבינו: ענווה מופלגת ונאמנות גבוהה מאוד לעקרונות העליונים, "כי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו" (במדבר כג, ט); התכונה השנייה היא היכולת של ישראל להתגבר על הקשיים, תכונתו של יצחק. זו ברכה העוסקת ביכולת של ישראל לבצע עד תום את המשימות האלוקיות, להיות היד הארוכה של הקב"ה בעולם, "אל מוציא ממצרים כתועפות ראם לוי" (במדבר כג, כב); הברכה השלישית מציינת את מעלתם של ישראל כעם קדוש, עם נבדל, עם עליון, "והקדישו את קדוש יעקב" (ישעיה כט, כט), עם ש"בגויים לא יתחשב" (במדבר כג, ט), שאין הוא חלק מההנהגה הרגילה של אומות העולם. עם שרואה את העולם הזה כאמצעי לעולם הבא. אלו הן שלוש הברכות המבטאות את התכונות היסודיות של ישראל: הענווה והשאיפות הרוחניות האדירות; היכולת

שנת שמיטה

שמיטת כספים

המצווה לשמט את החובות בשנת השמיטה אינה מצווה לקרקע, אך היא קשורה לשנת השמיטה. אלה דברי התורה על מצווה זו בדברים טו, א-ב: "מִקֶּץ שָׁבַע שָׁנִים תַּעֲשֶׂה שְׁמִטָּה. וְזֶה דְבַר הַשְּׁמִטָּה שְׁמוֹט כָּל בַּעַל מַשֶּׁה יָדוֹ אֲשֶׁר יִשֶּׂה בְרַעְיוֹ לֹא יִגַּשׁ אֶת רַעְיוֹ וְאֶת אֲחִיו כִּי קָרָא שְׁמִטָּה לְה'". מצוות שמיטת כספים, כמשמעה בתורה, מחייבת את המלווה לוותר על חובו בשמיטה. תכליתה של מצווה זו היא לאפשר ללווה להתחיל את חייו מחדש ולא לשקוע בחובות שלא יוכל לצאת מהם. ואין השביעית משמטת אלא חוב שהגיע זמן פירעונו. כל חוב אחר שלא נגרם בגלל הלוואה, כגון הקפת חנות ושכר עבודתו של פועל ותביעת נזיקין, אינו נשמט. אבל אם סיכמו ביניהם את סכום החוב, וקבעו זמן לפירעון, הרי זה כחוב של מלווה, ונשמט.

מתוך:

הרב דוד צבי הופמן מסביר את מצוות שמיטת כספים על רקע מצוות שמיטת הקרקע, שהרי אין אפשרות לעני לשלם את הלוואותיו בתום שנת שמיטה אשר אין בה חריש וקציר. העובד את אדמתו רגיל לשלם את חובותיו בגמר הקציר, והתורה דואגת כאן שהעני שאין ביכולתו לשלם לנוגשיו בסוף שנת השבע לא יידרדר מטה. לפיכך מובנת המסורת של תורה שבעל פה כי השמיטה אינה משמטת אלא בסופה.

על שורש מצווה זו כותב ספר החינוך:

ללמד נפשנו במידות המעולות מידת הנדיבות ועין טוב, ונקבוע בלבבנו הביטחון הגדול בשם ברוך הוא, ואז תכשר נפשנו לקבל טוב מאת אדון הכל כלול הברכה והרחמים, וגם נמצא מזה גדר חזק ומחיצה של ברזל להתרחק מאוד מן הגזל ומן החמדה בכל אשר לרענו, כי נשא קל וחומר בנפשנו לאמור, אפילו הלויתיו ממוני והגיע שנת השמיטה אמרה תורה להשמיט בין המלווה, שלא לגזול ושלא לחמוס לא כל שכן שראוי לי להתרחק עד הקצה האחרון (מצווה תעז [תמח]).

מקורות

- הרב יהודה אייזנברג, **שמיטת כספים**, אתר דעת: <http://www.daat.ac.il/encyclopedia/value.asp?id1=2530>
- יונה עמנואל, שמיטת כספים, אתר דעת: <http://www.daat.ac.il/daat/shmita/sikumim/smitat-ksafim.htm>